

idegen melódia magyar lekottázásával. Az irodalomtörténeti összegezésben mindegyiknek meg tudjuk adni a maga helyiértékét, Virág Benedek helyiértékét is tudjuk: övé a magyar óda első méltóságos szárnyalása. Van azonban egy többlete, mely állandóan kiemeli a körülötte író és szervezők sorából. Költeményeit egyre jobban felejtjük, irodalomtörténeti helyének tudata is egyre halványodhatik, de rokonszenves embersége, puritán egyénisége, önzetlen irodalomszeretete még műveitől is el tud vonatkozni. El tudjuk képzelni, mint némely humanistákat, kik soha egy sort le nem irtak és a mult, s ezzel mai életünk is, mégis csonka volna nélkülük. Emberi arcát nem felhőzi hiúság, sértődékenység, gyűlölködés vagy harag, mint nem egy kortársáét, az ő ideálja a bölcs, ki «kiszegzett céla felé siet; Ha neki gátot vetnek irigyei, Nagy lelke, csendessége mellett Ézezi emberi hivatallyát».

Csodálatos egyensúlyérzékkel találta meg a maga irodalmi helyét. Tanuja volt nagy időknél, az új magyar irodalom megszületésének s azokra, kiknek ezt köszönhette, mint Bessenyeire, bár személyesen nem ismeri, nagy tisztelettel tekint. Baráti köre is, Révai, Baróti Szabó, erősen az első vonalban küzdők közül áll, de tradícióérzéke s nem utolsó sorban emberi szerénysége megóvta attól, hogy hozzájuk mérje vagy melléjük állítsa magát. Tudja, hogy még nem jött el a megindult irodalmi idők teljessége s az ő szerepe az, hogy láncszem legyen a folyamatosság fenntartásában. Az irodalmi felelősségérzetnek alig találhatjuk erősebben kifejezett formáját, mint benne. Amikor néha a jövőre appellál, saját írói személyiségét is csak az irodalomnak és a nemzeti életnek egy eljövendő teljesebb, gazdagabb formáján át szemléli, melynek létrehozásában ő is munkálkodott. Látja a jövőt készülni. Lát felnőni fiatalokat, beléjük vetíti a maga önzetlenségét, átönti áldozatos irodalomszeretetét s midőn verseiben megszólal Berzsenyi összeszorított trombitahangja vagy Vörösmarty kozmikus zenéje, a költői tudat alatt is kibomlásra vár ez a megsejtett jövő. A legteljesebben tudott utód és előd lenni.

Azon az arcképen, melynek vonásait még a költő rajzolta meg verseiben, száz év alatt sem változott semmi. Emberi vonásai felerősödnek, az idő halványító ködén áttörnek, ha műveit újra olvassuk. Olvasása közben tisztelő látogatására indulunk egy megszeretett bölcsnek s igen szívesen lopnánk be mi is néhány hasáb fát kis szobájának felmelegítésére. Cserébe kapunk tőle bizodalmas életszemléletet, megértő és megbecsülő emberséget s példát a nemzeti kultúra önfeladó művelésére. Mindegyikre szükségünk van.

Kerecsényi Dezső.

Tudományos élet.

Bartonic Géza. — A magyar társadalom képe. — A Sampo és a kacsalábon forgó vár. — A magyarok neve. — József nádor 1805-ben. — Magyar nép- és műzene. — A népszínmű bécsi gyökerei.

Beszámolómat nekrológgal kezdem: Bartonic Géza halála a tudományos életnek nagy és szomorú eseménye s a krónikásnak illik megállania e nagy egyéniség sirjánál, kinek működése oly tevékenyen folyt be a magyar tudományos élet kialakításába.

Ő maga ugyan már ifjúkora óta nem igen vett részt a tudományos kutató munkában. Mióta báró Eötvös Lóránt mint fiatal asszisztensét az ő kezdeményezésére megalapított báró Eötvös József-Collegium élére állította, egész szívét-lelkét ez az intézmény töltötte be s itt vált Bartonic Géza a magyar

tudományos élet egyik legjelentősebb tényezőjévé. A báró Eötvös József-Collegiumot a tanárképzés érdekében alapították azért, hogy ott a leendő tanárok anyagi gondoktól menten képezzék ki magukat pályájukra. Bartoniek Géza valóban olyan meleg otthont teremtett a tanárjelölteknek, hogy talán nincs egyetlenegy tanár vagy tudós, aki innen kikerülve szeretettel ne gondolna vissza második *alma materjére*, az Eötvös-Collegiumra és igazgatójára, kinek varázsos, határozott egyénisége összeforrott az általa vezetett intézménnyel.

Itt lett Bartoniek Géza a magyar tudományos élet egyik legelső és leghatékonyabb kultúrpolitikusa. Az ő kultúrpolitikája *liberális* szellemű volt; de ha ezt a szót leírom, sietve hozzáteszem, hogy az ő liberalizmusa nem a politikai liberalizmus *laissez faire* elvén nyugodott, hanem azon a meggyőződésen, hogy a tehetségeket fejlődésükben gátolni nem szabad, de előmozdítani kötelesség. Ellensége volt minden megkötő formalizmusnak s talán Magyarországnak egyetlen intézményét sem vezették kevesebb bürokratizmussal, mint az Eötvös-Collegiumot. A formával annyira nem törődött, hogy pl. ennek a legtipikusabban főiskolai intézménynek ma sincs hivatalosan elismert főiskolai jellege, holott ma holmi csip-csup szakiskolák is főiskolai címmel ékeskednek és egyetemesdit játszanak indexeszel, colloquiumokkal. Bartoniek a lelket kereste s hogyha valakiben bármilyen tehetséget fedezett fel, azt teljes lelkesedéssel segítette kifejlődésében és minthogy senki sem ismerte jobban mint ő a tudományos képzés imponderabilis tényezőinek titkait, beavatkozása a legtöbb esetben teljes sikerrel járt. Nem *adminisztrált*, hanem a lelkeket halászta és szeretettel ápolgatta. E működésében kétségtelenül sokat tanult a fizikus Eötvös Loránt nagyszerű humanista intuíciójától, melyet szintén a formalizmus merevségeitől való idegenkedés jellemezett.

Igy nyerte aztán az Eötvös-Collegium a «tudósképző» sajátos hírnevét. Persze sokan elfelejtik, hogy emellett az ország középiskoláinak mily nagyszámú és kiváló, művelt tanárelemet szolgáltatott az Eötvös-Collegium. De Bartoniek Géza tehetségpártoló tudománypolitikája következtében a tanárjelöltek nagy részében szunnyadó tudományos hajlamok is kellő kifejlésre juthattak és ma számos tudományos és irodalmi pozíció betöltője vallja collegiumi éveit élete legszerencsésebb korszakának. «B. G. úr» bennük csak a jellemet és hajlamot kereste és támogatta és ezzel megmutatta a becsületes munkát demoralizáló *protekció* közepette a szelekció helyes és az országra nézve egyedül hasznos módját. Hogy «fiai» látóköre és nyelvtudása táguljon, francia és német tanárokat tartott az intézetben, külföldre küldötte őket nyári ösztöndíjakkal. Mindezt annyi kritikával, önzetlenséggel tette, hogy a budapesti egyetem az Eötvös-Collegiumban az eredményes segítőársat megbecsülve, tisztelete jeléül Bartoniek Gézát díszdoktorává avatta, holott ez a kitüntetés a magyar közélet kiválóságai közül eddig csupán Herczeg Ferencet, Apponyi Albertet és Serédi Jusztiniánt érte.

Működésének egyik jellemző vonása volt a francia kultúra iránt érzett szimpátiája. Kedvenc gondolata szerint a magyarságra ezer csatornán beáramló német kultúrát a veszélytelenebb francia kultúra erősebb ellenhatásával kell egyensúlyba hozni. Ezzel a beavatkozással a magyar tudományos és irodalmi élet határozottan nyert színben, frissességben és főleg öntudatosságban, mert a francia kritikai szellem hatása alatt a gépies utánzást sok téren a tudatosság váltotta fel.

Az önzetlen férfiú halála, aki a reklámot mindig kerülte és aki távol minden anyagi érdektől, mindig csak intézménye javát kereste, csak a

tisztelet, a hála és a gyász megilletődésének érzését hagyja hátra ismerősei szívében.

* * *

Eddig e rovatban társadalomtudományi előadásokról, tanulmányokról nem emlékeztünk meg. Közérdekűségénél fogva kivételt teszünk Weis István újonnan megjelent könyvével. A *magyar társadalom* (Magyar Szemle kiadása) cím alatt ugyanis Weis István, a népjóléti minisztérium tevékeny és erős szociális érzéssel, éles megfigyelőképességgel megáldott főtisztviselője, olyan könyvet írt, mely mindenkinek hiányzott: egységes, teljes képet nyújtott benne a mai magyar társadalomról. Hogy egy ilyen tanulmány mennyire időszerű, bizonyítja, hogy a mai közéletben is kevésbé a politikai mint inkább a társadalmi problémák állanak előtérben és a közönség érdeklődése irántuk nőttön-nő. Viszont a vállalkozás igen kényes: sehol annyi érdek és érzékenység mint épen a társadalmi kérdések terén.

Bizonyos, hogy Weis István vállalkozása sok tekintetben sikerült. Kevés oly érdekes könyv jelent meg utóbb a magyar könyvpiacra mint az övé. S ennek igen egyszerű oka van: mindnyájan minden érdekszálunkkal, gondolkozásunkkal, ítéleteinkkel együtt benne élünk abban a sajátos magyar társadalomban, melyet Weis megrajzol, de amely társadalom felépítése legtöbbünk számára *terra incogniták* láncolata. Weis tudatosítja bennünk azt, amit a praktikus életben csak ösztönösen, töredékesen érzünk vagy tapasztalunk, tisztázza az egyes társadalmi osztályok egymáshoz való viszonyát, jellemzi gondolkozásmódjukat, anyagi és szellemi helyzetüket s így az egymás mellé rakott vonásokból kikerekedik az egész mai magyarság képe, melyben mindnyájan benne vagyunk. Ebben a képben mindenki megtalálja magát bizonyos vonatkozásban.

Hogy meg lesz-e elégedve ezzel a képpel, az más kérdés. Weis István könyvéből az író minden szenttelensége dacára bizonyos keserűség árad ki az olvasóra s bizony, úgy érzi az ember, hogy kevés társadalomnak lehet annyi beteg tünete, mint a miénknek. S ezt az őszinteséget csak helyeselhetjük. Hibákat elhazudni, az illuzionizmus ködébe burkolni rendkívül veszedelmes eljárás, mely a magyarságon a közelmúltban is katasztrofális sebeket ütött. A háború előtti liberális Magyarország mint egy gyermek gyönyörködött önmagában és szívárványos képzeleteiben, mialatt a társadalmi bomlásnak és erjedésnek folyamatai emésztették a nemzet testét. Ezt a Magyarországot csak a baloldali radikális intellektüelek igyekeztek társadalmilag analizálni, de sajátos történelemellenes ideológiájuk eleve képtelenné tette őket pártatlan, politikamentes szemléletre.

A könyv legsikerültebb fejezetei a tanyáról és a faluról írottak: a szerző az itteni viszonyokat már hivatali foglalkozásával kapcsolatban is kitűnően ismeri. Különös erővel mutatja ki a megyei közigazgatás vértelenségét; bebizonyítja, hogy a központosítás túltengése következtében mily elhagyott a falu embere és mily emberfeletti munka nehezedik a jegyzők vállaira. A város rajzának egyik megkapó részletét ide iktatjuk mindnyájunk okulására: «A vezető réteg túlnyomó többsége szellemi életet alig él. Idejüket és erejüket leköti a reprezentálás, a hatalom birtokáért és megtartásáért folytatott harc számtalan változata vagy az öröm, amellyel előnyös helyzetüket élvezik. Nagy ebédek, vacsorák sorozata foglalja le csaknem az egész évet; a vendég olyan felszolgálást és ételeket kap, amelyekhez külföldön csak főúri házaknál jut, noha meg kell figyelnie azt is, hogy ebben a különben előkelően gondolkozó körben

is nagyon erős az egymásra-licitálás hajlama. Irodalom és művészet iránt kevés az érzék és az áldozatkészség». Annál rokonszenvesebb színben rajzolja meg azt a réteget, mely a nemzeti műveltség fenntartó rétege, holott e réteg a legutóbbi időben sokat vesztett anyagi és szellemi erejéből: «A vezetőkkiben elhelyezkedni nem tudó tisztviselők, bírák, tanárok, ügyvédek, orvosok és a régi patinás nevű, de vagyoni erőben teljesen megfogyatkozott és kulturális hagyományokat is művelő nemesi családok alkotják városainkban azt az anyagot, amelyet úgy az egyetemes, mint a tájműveltség szempontjából legtöbbször kell becsülnünk. Kis mellékutcai háromablakos házak fogadószobáiból nem ritkán gondos Beethoven-interpretáció csendül ki az utcára és a szűkös városi lakásokba zsúfolt régi biedermeier-bútorok között szép, több nemzedéken át gyűjtött, könyvtárak maradékait pillantjuk meg».

Igen szellemes és pikáns analízist nyújt az «úri» osztályfogalomról, erről a speciálisan magyar társadalmi megkülönböztetésről, amit épen ideje lesz tisztázni, mert már irodalomtörténeti elméleteket is állítanak fel az «úri» jelleg alapján. Budapestről, a középosztályról, a felső négyezerről, a szegénységről írott lapok telve vannak finom megfigyelésekkel és megkapó, itt-ott szatirikus vonásokkal.

Ha valaki egy kötetben tipizálni akarja az egész magyar társadalmat, természetes, hogy képe nem egyszer túlzottnak, egyoldalúnak fog látszani. De nagyjában igaz ez a festmény, ha nem is hízelgő s a magyar társadalom talán mégsem olyan, mint a hiú nő, aki nem szeret a tükörbe nézni, hogy ne lássa szépséghibáit. Ez a könyv mindenesetre hozzá fog járulni ahhoz, hogy sokakban megértést keltsen embertársai iránt s csökkenjen a magyar társadalomnak az az alapvető rossz tulajdonsága, melyet Weis István így állapít meg: «társadalmunkat a kölcsönös megbecsülés helyett a kölcsönös lenézés jellemzi és így . . . a szétválasztó erők többnyire győzedelmeskednek».

* * *

A Magyar Nyelvtudományi Társaság ünnepi gyűlésén Szinnyei József, a magyar nyelvtudomány nesztora pillantott vissza a társaság negyedszázados működésére. A ma igen népszerű társaság már huszonöt éve működik a magyar tudományosság javán s amióta 1904-ben Szily Kálmán kezdeményezésére megalakult és folyóirata főként a magyar mecénások mintaképe: Semsey Andor bőkezűségéből megindult, a magyar tudománynak csak becsületet szerzett munkájával. A tudománytalan ortológus-neológus harcnak véget vetett, a nyelvtudomány életét parazitáitól, a dilettánsoktól és javíthatatlan ábrándos nyelvészkedőktől megszabadította, illetve távol tartotta és amellet a nagyközönség körében a nyelvi jelenségek iránti érdeklődést állandóan ébren tartotta, sőt számos laikust vont be a magyar nyelvtudomány szolgálatába. Életrealóságára jellemző körülmény, hogy míg más társaságok vagy teljesen megszüntették működésüket vagy egészen minimális terjedelműre redukálták folyóiratukat, a *Magyar Nyelv* a háború és a forradalmak alatt is rendszeresen megjelent s így a magyar nyelvtudomány folyamatosságát és a nyugati színvonalon való fenntartását sikerült biztosítani. E sorok írója is csak melegen ajánlhatja a *Napkelet* olvasóinak a *Magyar Nyelvet*, mert csak ebből a folyóirathól nyerhetnek tiszta képet a magyar nyelv életéről, nyelvtudományunk állásáról és a magyar őstörténetet illető kérdésekről. Ez a folyóirat megmutatja, mi módon kapcsolódhat be a laikus a tudomány folyamatába, anélkül, hogy kontár szófejtésekre, őstörténeti délibáboskodásra adná magát.

Az ünnepi ülés előadója Setälä Emil, a finn nyelvtudomány legtekinélyesebb művelője, igen érdekes előadással lepte meg hallgatóságát. A Kalevala Sampójának titkát oldotta meg s ezzel véget vetett a sok mindenféle elméletnek, mely e probléma körül keletkezett. (Marczali Csabával egyezettette!) Először ismertette a Kalevala keletkezésével foglalkozó legújabb eredményeket. Tudvalevő, hogy a Kalevala nem «naiv eposz», mint ahogy a poétikák tanítják, mert Lönnrott egyes elbeszélő énekekből róttá össze egységes költeménnyé. A tudománynak tehát a Kalevala helyett inkább ezekkel a népekekkel kell foglalkoznia. A romantikus ábrándozókat talán majd lehűti az a megállapítása is, hogy ezekben az énekekben majdnem túlnyomó a nyugateurópai elem és különösen sok a kétnyelvű svédül és finnül beszélő közvetítő énekesek útján elterjedt skandináv motivum. De persze a modern kritika sem tagadja, hogy a nép, nevezetesen a karjalai énekesek száján sok minden módosult és nemes költészetté vált. Talán Krisztus születése idején keletkezett a Kalevala-énekek első formája; a ma ismert anyag természetesen sokkal későbbi keletű.

A Kalevala-probléma központjában áll a Sampo kérdése. Ez az a csodálatos valami, melyért minden küzdelem folyik, de amelyről egy népekes sem tudott eddig közelebbi meghatározást mondani. Malom? hajó? zeneszerszám? Setälä szerint itt egy elhomályosult mitológiai képzetről van szó s ha a filológiai kritika nem tudta a kérdést megoldani, ez csak azért van, mert nem tudjuk magunkat a régi primitív nép kozmológiájába beleélni. A Sampot Ilmarinen kovácsolta és Pohjolából, a tengerentúli csodálatos földről ragadja el Väinämöinen, vagy más énekekben maga Ilmarinen. Az elrablás körülményei és az üldözés, mely annak következtében a Sampoért és a vele együtt elvitt szüzért megindul, hasonlít a magyar Tündér Ilona-mese egyes változataihoz.

Setälä a Sampo magyarázatánál különösen érdekesnek találja a Kalevala ezen sorait:

Tudsz-e Sampot kovácsolni?
Tarka tetőt kicifrázni?

Más adatokkal egybevetve kiderül, hogy a Sampo a *világ oszlopa*, mely az égboltozatot, a tarka tetőt tartja és melynek végében van a mozdulatlan sarkcsillag. A régi finnek, mint még a mai lappok és majd meglátjuk alább, a többi uraltáji népek is, az eget fordított fazéknak képelték, melynek közepén egy oszlop vagy fa hatol keresztül és egy szegben vagyis a sarkcsillagban végződik. Malomnak pedig néha azért nevezik a Sampot, mert az égboltozat is forog, mint a malom. A Pohjola szüzleánya pedig, kit a Sampoval együtt elrabolnak, valószínűleg a hajnal, kit kiragadnak a sötétség birodalmából.

Meglepő véletlen, hogy Setälä érdekes és a Kalevala-filológiában bizonyára fordulópontot jelölő előadása időben összetalálkozott Solymossy Sándor egyik akadémiai előadásával, melyben Solymossy a finn tudóséval egyező módszerrel magyarázta meg a népmeséinkben található *kacsalábon forgó vár* motivumát. Solymossy már korábban kimutatta, hogy meséinkben milyen becses tanulságok rejlenek az ősmagyarság vallásos képezeteinek ismeretéhez. Nemrégiben bizonyította be, hogy a *vasorrú baba* neve az ural-altáji népek között általánosan elterjedt bálványok emlékéét rejti, melyeket, hogy a véres áldozatoktól tisztán tartásuk, vas- vagy rézcsőrrel, orral látják el. Ő mutatta ki azt is, hogy az égig érő fa magyar meséje, hol a hős hetekig kúszik az égig érő fán és csodálatos világokba jut, tulajdonképpen tipikus samán szertartás maradványa, amikor is a misztikus révületbe esett samán a sátor oszlopán felkúszva, kidugja testét a sátor felső nyílásán és az istenekkel társalog.

A kacsalábon forgó vár képe ugyanebben a képzetkörben született meg. A magyar mesekinccsel rokon keleteurópai és nyugatázsiai mesekontinensen ugyanis mindenütt megtaláljuk a kacsalábon forgó vár vagy kunyhó képzetét; míg ellenben a délkeleti (arab-perzsa-ozmán-török) és a nyugateurópai (indogermán) mesekincsben ez az elem teljesen ismeretlen, vagy egészen kivételes, mint a Perceval-monda egyes változataiban. Ezeknél az ázsiai török és finnugor népeknél, mint pl. a magyar nyelvvel egészen közeli rokonyelvet beszélő voguloknál sajátos kozmogónia alakult ki. Az ő sátoréletükből kiindulva a világot egy sátornak képzelik el, melynek mint a sátornak, egy támaszpillére, tartó faoszlopa van. Ezt egy-egy igen magasra nőtt fában, többnyire fenyőben, felismerni is vélik ezek a primitív népek, miért is sokszor kultikus tisztelettel illetnek bizonyos magas fákat, vagy pedig a helyettük emelt jelképes magas faoszlopokat. Ennek az oszlopnak egyenes folytatása a sátor csúcspontja, a mozdulatlan sarkesillag, melyen keresztül érintkeznek a felvilági szellemek a földiekkel. Az oszlop körül forog az ég, melynek csillagai megannyi lyuk a mennybolt sátorvásznán. Amikor a samán misztikus revületbe esik, a világoszlopot helyettesítő tetőtartó sátoroszlopán mászik fel, mely rovátkolva van és testét a sátor felső nyílásán kidugva értekezik az istenekkel. Már most utazók feljegyzései tanúsítják, hogy ezeket a sátoroszlopokat, valamint a világoszlop jelképű felállított szabadon álló oszlopokat felül valami madárfejjéggel, alul pedig madárláb formára képezik ki. Így őrizte meg a magyar mese kacsalábon forgó vára a régi kozmikus és mitikus képzeteket és egyúttal a régi magyarok sátorlakásának emlékeit. A kacs- vagy kakaslábon forgó várban ugyanis rendszeren a boszorkány vagy valami vasorrú bába lakik, ki meséinkben az uralaltáji szellemvilág utolsó emléke és kihez épen a fent leírt módon jut el a samán varázsló.

Solymossy kutatásai meglepően érdekes világot vetnek a régi magyarság vallásos képzetvilágára. Már-már azt hittük, hogy e tekintetben soha semmi bizonyosat vagy legalább is valószínűt nem fog tudni megállapítani a tudomány s íme, az összehasonlító folklóre kezünkbe adta e titkos világ kulcsát. Jellemző egyébiránt, hogy Setälä Emil, Solymossy Sándor, Németh Gyula, Gombocz Zoltán, Melich János tudományos és szigorúan módszeres előadásai a legcsekélyebb mértékben sem látszanak érdekelni turánoskodó s egyéb romantikus képzelgésekbe merült honfitársainkat, pedig itt megkapnák azt, amiről ábrándoznak, a honfoglalás előtti magyarság tudományos módszerrel kikutatott képét. Úgy látszik, nekik csupán saját dilettáns hindu-sumir-árja-hún-magyar rapszódiaik felelnek meg s tákolmányaik terjesztésével foglalkozva, restelnek elfáradni az Akadémia üléstermébe, ahol józanságot és tudományos módszert tanulhatnak.¹

* * *

Németh Gyula, kinek a magyarság őstörténeti török vonatkozásairól legközelebb igen fontos és terjedelmes tanulmánya jelenik meg, a Kőrösi Csoma-Társaságban tartott érdekes előadást a keleten előforduló magyar névről és a hozzá hasonló alakokról. Sikerült igazolnia, hogy a kisázsiai, Kaukázus-vidéki vagy az ettől még keletebbre eső vidékeken előforduló *madzsar*-féle hely-és népneveknek semmi köz ea magyarokhoz. De ennél érdekesebb az a megállapítása,

¹ Itt jegyzem meg, hogy a *Napkelet* októberi számában emlékezetemre támaszkodva, tévesen állítottam, hogy Magyar Adorján a tótok és tatárok rokonságát vitatja. Ez a badarság tényleg felbukkant a nyelvtudományi irodalomban, de máshonnan ered.

hogy a tatárjárás korában még Dzsingiz családjában is előfordult a Madzsar személynév a mai orosz síkságon fekvő Magna Hungaria lakói meghódításának emlékeképpen és ez a személynév aztán Mongoliába is elterjed. Talált olyan régi orosz oklevelet, melyben egy bizonyos *možarska* nép a baskirokkal együtt fordul elő : ez is csak a baskirok szomszédságában lakó Magna Hungaria lakóinak emléke lehet.

Ugyanekkor Kmoskó Mihály, a Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén figyelmeztetett arra, mekkora zavar uralkodik a magyarok őstörténetére nézve oly fontos arabforrások összefüggésének kérdésében s hogy itt minden korábbi elmélet egy alaptévedésre megy vissza, hogy t. i. Ibn Rustah, Al Bekri-Gardizi, Muhammed Afi és még egy újabban előkerült forrás mind egy bizonyos Dzsaiháni geográfiáját kivonatolják. Kmoskó rámutatott arra, hogy Dzsaiháni nem egy, hanem legalább is hat van. Az őstörténeti kutatásnak ez a része tehát úgylátszik, még igen kritikátlan anyagra támaszkodott s itt még soká várunk kell, míg körülbelül bizonyosat tudunk mondani.

* * *

Az Imre-évben aktuális problémát fejtegetett Schwarcz Elemér, az Emericana népszerű vezére, aki kitűnő germanista és az elszakított Nyugat-magyarország helyneveinek ernyedetlen tanulmányozója. Bebizonyította a korábbi feltevést, hogy az *Imre* név a német *Heinrich*, *Henrich*, illetve a h elmaradása után alakult *Emrich* név származéka s a régi magyarban *Emreh*, utóbb *Imreh* alakban fordul elő. Imre király franciás műveltségű korában az *Aimericus* alakok is előfordulnak a francia *Aimeri* hatása alatt. A *Heinrich* nevet pedig azért adatta fiának Gizella királynő, mert atyját, Civakodó Henriket és szent életű bátyját is így hívták.

* * *

Domanovszky Sándor, a magyar történettudomány egyik vezető alakja, most adta ki *József nádor iratainak* harmadik kötetét, a gróf Klebelsberg Kuno védelme alatt és ösztönzésére megindított *Magyarország Újabbkori Történeti Forrásai* című sorozatban. Domanovszky történetírói munkásságát a higgadt és szigorú módszeresség, a gazdaságtörténeti és általában a művelődéstörténeti szempontok érvényesítése és problémáinak változatos sokfélesége jellemzik. Ő a középkori élet elsőrangú ismerője, nagy alapossággal és intuícióval dolgozza most fel az újkor kérdéseit is. Minapi akadémiai rendes tagsági székfoglalójában ízelítőt kaptunk nádormonografiájából. Domanovszky ezúttal csak a nádor 1805-ik évi teljhatalmú magyar kormánybiztoságáról értekezett. A szerencsétlenül folyó francia háborúk következtében nevezte ki Ferenc király József nádort teljhatalmú kormánybiztosává, arra az esetre, ha a francia csapatok elvágnák Magyarországot Béctől. Ez, mint tudjuk, be is következett. József nádor, ki komolyan vette megbízatását, a legnevesebb magyar urakból tanácsot alakított, kiközött olyanok is szerepeltek, mint Vay József, akit korábban épen érzülete miatt megfosztottak tanácsosi állásától. József nádor különben az elzártság ideje alatt arra szorított, hogy Magyarország semlegességét Napoleonnal szemben megőrizze, nem azért, mintha nem tartotta volna kötelességének a király segítségére vinni az országot, hanem azért, hogy időt nyerjen az insurrectio megszervezésére. Ezért tehát a nyugati határon kordont állított fel a szökevények és kivert csapatok feltartására. A bécsi udvari tanács pedig ahelyett, hogy segítségére sietett volna fegyver- és egyéb szállítmányaival,

csak arra törekedett, hogy a minduntalan ingadozó császársban a féltékenységgel ébredését ébressze fel. Ez sikerült is és mikor Bécs újra helyreállította az összeköttetést Budával, a császár hivatalos iratokban és rezolúciókban fejezte ki bizalmatlanságát a nádorral és a nemzettel szemben, kiknek szemére hányta, hogy nem segítették őt küzdelmében, holott jól tudhatta volna, hogy nem az országon fordult meg a segítség elmaradása, hiszen a bevonuló újonckoknak még felszerelést sem tudtak adni, nemhogy katonai kiképzést. Majd kémekek veszik körül a nádort, ki az általános bizalmatlanság közepette lemondásra gondol.

Domanovszky előadása is csak újabb szomorú bizonyítéka a bécsi kormánykörök hagyományos kicsinyességének és kormányzási tehetetlenségének. Ez a politikai és közigazgatási defectus, sajnos, a magyar nemzet újkori történelmének egyik legjelentékenyebb zavaró tényezője volt egészen a világháború befejezéséig.

* * *

A Néprajzi Társaság legutóbbi ülésén nagy élvezetben volt a hallgatóság részben. Egy kis vonós, fuvós zenekar és egy kitűnő kis énekparvonult fel az Akadémia előadó-termébe és kísérté bemutatásaival Madarassy László és Lajta László ez évi magyar népzenei gyűjtését. A magyar zenefolklore térképén még mindig nagy fehér foltok vannak és Lajta, kire a kutatás zenei része hárul, ezúttal néhány felkutatlan területre ment ki gyűjteni: Baranyába, Borsodba és a Bakonyba. Új dallamképletek nem igen kerülnek úgy látszik már elő Kodály, Bartók, Vikár és Lajta korábbi tetemes gyűjtése óta, de igen becses változatok és más egyéb zenei kuriózumok még mindig bőven akadnak. Így találtak a Bakony közepén, Szentgálon egy öreg cigányt, aki még két Bihari-dallamot ismer, ami azért is fontos, mert Bihari híres dallamai eddig csak német karmesterek eléggé hűtlen átírásaiból voltak ismeretesek. Ugyanitt előkerült az ú. n. Kossuth-verbunkosnak egy szép változata (Strauss *Cigánybárójának* a verbunkosa is ebből készült).

Borsodban, Cserépváralján pedig az a meglepetés érte a gyűjtőket, hogy felfedeztek két *magyar parasztlzenekart*. Öttagú bandák, sajátosságosan hangolt hangszerekkel, melyek a városi cigánytól eltérő modorban játszanak: a klarinét hangja vezet, a primás inkább csak szinez. A cimbalmos harmóniát sosem játszik, csak a melódiát veri. A kísérő kontrás és a nagybőgő önálló figurákat játszik, melyeknek nincs köze a dallamhoz. Állandó forte, eleven ritmus, teljesen mentes minden érzélgősségtől és romantikától. Egy Bihari-verbunkos itt is került elő, ami a zenekar régiségére vall. Baranyából egy keleti típusú, ősi dallamvezetésű táncdalt mutatott be Lajta László.

Mindezt 400 pengőből kellett felkutatni és egy kölcsönkért fonográffal lejegyezni. Pedig itt a magyar nemzet olyan kincseinek megmentéséről van szó, melyek a legsajátosabb értékei a magyar nemzeti léleknek. A magyar népzene a mecénását keresi!

Ugyanezen az ülésen Major Ervin, a népies magyar műzene és a népzene kapcsolatairól tartott előadást. Major Ervin kutatásai egy igen fontos problémakörben mozognak: ő igyekszik megállapítani a mai magyar középosztály «magyar nótái»-nak eredetét és történetét. Kevesen tudják, hogy az általunk énekelte magyar nóták túlnyomóan nagy része műdal, melyeknek szerzői gondos kutatás árán megállapíthatók. Major Ervin szerint ennek a kutatásnak egyik legfőbb nehézsége a magyar műdalirodalom terén divatos plágium. Egy-egy dalt

többen adnak ki saját nevük alatt. Így folyt már 1889-ben szerzőségi harc Dankó Pista és Nádor Imre között egy dal körül, mely pedig már korábban is ismeretes volt. Sikerült megállapítania pl., hogy a *Hét csillagból áll a Gőncöl-szeke*rét Dersi Mihályné, a *Részeg vegyck rózsám mint a csap*-ot Apáti Gyula, az *Ez az én szeretőm*-et Simonfi Kálmán szerezte. Végül Major Ervin sürgette a dallamszótár megszerkesztését, mely okvetlen szükséges volna a magyar népies műzene kritikai feldolgozásához.

Solymossy Sándor zárószavában örömmel állapította meg, hogy most már a kutatás a középosztályunktól annyira kedvelt, cigányokművelte népies műzenét is felkarolja, mert csak így lehet tisztázni véglegesen a Vikár-Bartók-Kodályi-Lajta-gyűjtötte igazi népzene és a népies műzene viszonyát.

* * *

A magyar színháztörténet egyik legkiválóbb művelője Pukánszkyne Kádár Jolán, igen érdekes előadásban mutatott rá a Magyar Philologiai Társaság legutóbbi ülésén a magyar népszínmű idegen eredetére. A magyar népszínmű, bizony, a bécsi ú. n. *Lokalstückök* egyenes leszármazottja. Ha keletkezését vizsgáljuk, meglátjuk, hogy nem a népből ered, hanem a nép számára írott színmű. A magyar irodalomban általában Szigligeti *Szökött katonáj*tól számítják a népszínmű megjelenését, holott maga a szerző eredetileg nem ezzel a műfajjal jelölte meg művét. Azt már eddig is tudtuk Zolnai Béla kutatásai óta, hogy a *Szökött katona* Hensler bécsi *Deserteur*-jének magyar milieube való átültetése. De valamennyi híresebb magyar népszínmű beilleszkedik műfajilag valamely egykorú bécsi külvárosi népi műfajba. A magyar népszínműt különben főleg a konkurrencia hozta létre, mert a pesti Nemzeti Színház igazgatósága látta, hogy a német színház legnagyobb sikereit ezekkel a Volksstückökkel aratja. Ezért tehát, mikor az első népszínműre szóló pályázatot kiírják, feltétel gyanánt a nép erkölceit nemesbítő darabokat követelnek. Az első népszínműnek mondott darab, Ney Ferenc *Kalandora*, még nem is a faluban játszik, hanem pontosan a bécsi mintára megrajzolt pesti milieuban: a Gellérthegy, a Városligetben és a Zugligetben. A magyar népszínmű aztán innen kezdve pontosan követi a bécsi Volksstückök valamennyi műfaját. A tündérbohózat már korábban is megvolt s most megtaláljuk a magyar darabok között a Ritterposse, a bohózat (*Liliomfi*), a Lokalstückök (*Kalandor*) és végül a Bécsben erősen divatba jött népi daljátékok műfaját, mely aztán a magyar népszínmű végleges alakja lett. Maga a mese valami romantikus bűntény, melyben a gonoszok meglakolnak, a jók győzedelmeskednek, de a lényeg mint a bécsi népies daljátékokban is (*Die Liebe auf der Alm*, *Das erste Veilchen*) a dalbetét: a Blaháné ajkáról felhangzó műnépdal, melyet a következő héten már az egész ország utána énekel.

A mai nemzedék nem sok közösséget érez a népszínművel, nem hallotta Blahánét, ellenben eddig is érezte, hogy ez a múlt romantikus műfaj felülről csinálódott és kissé meghamisította a népről és különösen a népi zenéről alkotott fogalmainkat. Pukánszkyne Kádár Jolán kitűnő tanulmánya csak tudományosan igazolta ösztönös érzésünket.

Eckhardt Sándor.